कुठें वसत साइ जैं पुसत मार बा[1]बाकडे ।
सुगौतमतटीं म्हणे, शिरडिसाइ बाबाकडे ।
नको फिरुं उगा गिरीदरि कपाट बाबा, कडे[3] ।
जगींसम तया क्वचित् असति अन्य बा,बाकडे ॥ ४ ॥
न हो अदय साइ तूं फिरवि दृष्टि बाळाकडे ।
बहू कळवळे, रडे, उचलि घेई बाला,कडे ॥
नको सरि न मुद्रिका[6] नच तसेंचि वाला, कडे ॥
कृपा कवच पाहिजे इतर लेणिं, बा, लाकडे ॥ ५ ॥
शरण्य गुरुराज तूं सुजन चक्रवर्ती हिरा ।
तव स्तवनिं लाजते चतुर शारदेची गिरा ।
अगा गिरिधरा म्हणे तुजचि नागरा श्रीमिरा ।
अमोलिक सजीव चित्प[10]रिस अष्टपैलू चिरा ॥ ६ ॥
अगा हृदयचिन्म[11]णी, मुनि जनैक चूडामणी ।
तपोधन शिरोमणी, स्वजन भक्त कंठ[12]मणी ।
पळे दुरितें[13] तत्क्षणीं बघसि जैं कृपा-ईक्ष[14]णीं ।
उरेल न कशी धं[15]णीं असुनि आमुचा तू धं[16]णी ॥ ७ ॥
हिमाद्रिनग--सं[17]न्मणी नच समर्थ त्वन्माप[18]णीं ।
सहस्र र[19]सना फणीं श्रमत निर्गुणा वान[20]णीं ।
थके सगुण[21] लेखनीं चतुर सात्य[22]की लेखणीं ।
चिदं वर मभ्रं[23]शमणी; सुगति--सौख्य--चिताम[24]णीं ॥ ८ ॥

---

१ मारमदन. बाबा=पिता.=शेषशाई २ अरे बाबा,. ३ पर्वताचे कडे. ४ काष्टें. ५ कडेवर. ६ अंगठी. ७ हातांत घालण्याचे कडें ८ लाकडाप्रमाणे क्षुल्लक. ९ स्त्री सतराशी मिरामाई. १० ज्ञान परिसाचा मूर्तीमत अष्टपैलू चिरा. ११ अतःकरणांत वास करणारा ज्ञानसूर्य. १२ गळ्यांतील ताईत. १३ पातक, दोष. १४ कटाक्षानें. १५ इच्छा. १६ मालक. १७ पर्वतश्रेष्ठ हियालय. १८ तुझें पाप घेण्यास=तो शंकू किंवा साखळी होऊन. १९ हजार जिभेचा शेष. २० वर्णन करण्यास. २१ सगुण परमात्म्याचे गूण लिहीण्यांत. २२ ब्रम्हदेव, २३ ज्ञाननभीचा सूर्य. २४ मोक्ष-सूखदेणा गजानन.

पवित्र गुरुमाय तूं सुवनिवास--दाक्षायणी ।
स्वभक्तजन--संसृती--मल--विनाशिका यक्षिणी ।
त्वदीय पिलुं बाल हा सदय पंखि घे पक्षिणी ।
समर्थ कृपया विना न अन्य तद्रक्षणी ॥ ९ ॥
अगा जननि साइ मा शुचित मे प्रिये मंगल ।
परागति दिली तुवां नत-अमंगले- पिंगले ।
नको गति, सदा रती चरणि मागणे नागळे ।
कृपा करि ममांबिके पुरवि बालकाचे लळे ॥ १० ॥
प्रपंच सुदुरास ही पतित, दांड, दुष्टा, खरी ।
गुरो हणित नाशिका अनुसरे गमे साखरी ।
खरा खर निलाजरा, श्रमत वानिता वैखरी
कृपा-सुरभि--शंकरी, म्हणुनि जात दूरी खरी ॥ ११ ॥
अलौकिक सुलक्षणी अतुल श्रेय त्वद्वीक्षणीं ।
कृपा करिशि त्याक्षणीं नर रमे परब्रह्मणीं ।
उशीर मग साइ कां करि कृपा न दोषागणी ।
सचिंत जरि मी, कसें तुम्ही दयार्द्र चिंतामणी ॥ १२ ॥

संस्कृत व प्राकृत मिळून एकंदर २६ कविता व श्री उदीमाईचे व बाबांचे पारमार्थिक धडे व त्यांची परीक्षा या संबंधाचे ६ अनुभव मिळून एकंदर संबंध ३२ पाकळ्यांचें भिन्नभिन्न वर्णांचे वाक्कमल ज्या जगन्नायकाच्या कृपेनें तयार करण्याची स्फूर्ती झाली. त्याच जगज्जीवन बाबांच्या चरणावर ते अत्युत्कट प्रेमानें व नितांत श्रद्धेने अर्पण करून आपली रजा घेतों

बाबांचें बाळ

---

१ अंबिका–पार्वती. २ आपल्या भक्तांचें संसार–पालकाचा नाश करणारी ३ जादुगारीण. ४ त्यांचें रक्षण करण्यांत. ५ मोक्ष ६ शरण आलेली ७ वेश्या. ८ पिंगला वेश्या जिची कथा एकनाथी–भागवतांत दिलेली आहे. ९ प्रेम. १० प्रपंचातील अतिदुष्ट आशा ११ गाढवी. १२ नाक फोडतें तरी. १३ मी तिच्याच मागें लागतो. १४ इतकेंच नव्हे पण ती मला साखरेप्रमाणें गोड वाटते. १५ गाढव. १६ कल्याण करणारी जी कृपारूपी कामधेनू. १७ सत्य, खरोखर, खरी.

प्रेमाची
गुरु साधनरूपा
बोधपर प्रसंग.

म्हणसी
येअर्थी

गुरूने
जैंवी

त्यासी
जेवी

यापरी
त्या ऐ

गुरूनें
परी ते

आसनीं
ऐशी

देह अ
परी वृ

परशुरा
तोडरीं

करिता
हेंचि

देह निश्चळत्वें वृत्ति निश्चळ । देह चंचळत्वें वित्ति चंचळ ।
तरी ते देह बुद्धीची सबळ । नव्हे केवळ निज बोधू ॥ ३९८ ॥

होतां प्रपंच दर्शन । वृत्तीसी विक्षेप होय जाण ।
तो विक्षेप करावया छेदन । बहु गुरुसाधन म्यां केलें ॥ ३९९ ॥

निजगुरूंनीं सांगितल्या अर्था । त्या साधावया परमार्था ।
नाना प्रपंच पदार्था । गुरुसंस्था म्यां केली ॥ ४०० ॥

जयोनियां विक्षेपता । तेचि लाविली गुरुत्वपथा ।
ऐसे नि साधनें साधितां । जग स्वभावतां परब्रह्म ॥ ४०१ ॥

पूर्वीं गुरूंनीं बोधिलें नाहीं । तरी पृथ्व्यादिके बोधितील कायी ।
तोचि निजार्थ साधावया पाहीं । गुरु उपायीं प्रवर्तलों ॥ ४०२ ॥

गुरूने सांगितलें निजज्ञान । हृदयीं प्रकाशलें चिद्भान ।
ते विद्युत्प्राय चंचळ जाण । स्थैर्यपण त्या नाहीं ॥ ४०३ ॥

जें मुळींचिचंचळ । तें कदा नव्हे पुष्कळ ।
क्षणाभासे क्षणा चपळ । तेणें तळमळ साधकां ॥ ४०४ ॥

जैसें मुखींचें आविस जाये । तेणें सर्प डंखला राहे ।
तैसी वेदना साधकां होये । वियोगु न साहे सर्वथा ॥४०५ ॥

येरवीं ब्रह्म अद्वितीय नित्य । हें सकल ऋषींचें संमत ।
त्यांसीही पुसां जातां बहुत । विक्षेप तेथ उठती ॥ ४०६ ॥

एक म्हणती ब्रह्म सगुण । एक म्हणती तें निर्गुण ।
ऐसे वाद करिती दारुण । युक्ति खंडण अभिमानें ॥ ४०७ ॥

एक म्हणती ब्रह्म सप्रपंच । एक म्हणती निष्प्रपंच ।
मिळोनियां पांच पांच । शब्द कचकच वाढविती ॥ ४०८ ॥

प्रपंचदर्शनें विक्षेपता तेथ साधावया निज ऐक्यता ।
सुबुद्धीनें नाना पदार्था । गुण ग्राहकता गुरूपें ॥ ४०९ ॥

तेथ साधकांचे प्रश्न । सहसा न पावती समाधान ।
यालागीं पुसावया मन । न रिघे जाण ते ठायीं ॥ ४१० ॥
जेथूनि विक्षेपता वाढे । तेथेंचि ऐक्यता जोडे ।
तें नाना गुरुत्वे रोकडें । साधन चोखडें योजिलें ॥ ४११ ॥
जीं जीं सांगितलीं गुरु लक्षणें । तीं तीं निजबुद्धीचीं साधनें ।
समूळ विक्षेपू तेणें । तीव्र धारणे छेदिला ॥ ४१२ ॥
तेणें चंचळत्वें निश्चळ । फावलें निजबोधाचे मूळ ।
दृश्य देखतां केवळ । भासे सकळ चिन्मात्र ॥ ४१३ ॥
जें माझ्या निजगुरूंनीं । पूर्वीं दिधलें होतें बोधुनी ।
तेंचि नाना गुरुत्वें साधूनी । विक्षेप छेदुनी पावलों॥४१४ ॥
निजगुरु तो एकचि जाण । इतर गुरु साधकत्वें साधन ।
हें यथा तथ्य लक्षण । तुज निरुपण म्यां केलें ॥ ४१५ ॥
येथ प्रपंचाचें भानाभान । कर्मकरितां नकळे जाण ।
लाधली निजबोधाची खूण । समदर्शन सर्वदा ॥ ४१६ ॥
दृश्य देखतां दृष्टी । नव्हे दृश्येंसीं भेटी ।
हारपली कर्मत्रिपुटी । बोध कसवटी अभिनव ॥ ४१७ ॥
यथेष्ट करितां भोजन । उष्टेना निराहार लक्षण ।
जगेंसीं वागतां जाण । एकलेपण मोडेना ॥ ४१८ ॥
तरंग सागरामाजी क्रीडतां । न मोडे उदकाची एकात्मता ।
तेवीं जगामाजी वर्ततां । दुजी वार्ता मज नाहीं ॥ ४१९ ॥
नवल सद्गुरूची नवायी । सर्वां सर्व तोचि पाहीं ।
गुरु वेगळें रितें कांहीं । उरले नाहीं सर्वथा ॥ ४२० ॥
आतां माझें जें मीपण । तें सद्गुरु जाला आपण ।
बोल तें तुझें जें तूंपण तेंही जाण सद्गुरुची ॥ ४२१ ॥

याहीपरी पाहातां । माझा गुरु एक एकुलता ।
तेथें दुजेपणाची वार्ता । नाहीं सर्वथा यदुराया ॥ ४२२ ॥
ऐशी सद्गुरुकथा । तुज सांगितली परमार्था ।
हरिखें आलिंगिलें नृपनाथा । दोघां ऐक्यता निजबोधें ॥ ४२३ ॥
जीवीं जीवा पडली मिठी । आनंदें वोसंडिली सृष्टी ।
तेणे वाचेसी पडली वेल वटो । बोलों उफराटी विसरली ॥ ४२४ ॥
हरिखुन संटवे हृदय भुवनीं । बाहेर वोसंडे स्वेदे जोनी ।
आनंदघन वोळला नयनीं । स्वानंद जीवनीं वर्षतु ॥ ४२५ ॥
तुटली अहंकाराची बेडी । पावलों भवार्णव परथडी ।
म्हणौनि रोमांची उभिली गुढी । जिंतीली गाढी अविद्या ॥ ४२६ ॥
समूळ देहभावो पळाला । यालागीं गात्र कंपू चळचळा ।
संकल्प विकल्प निमाला । मनेसीं बुडाला मनोरथू ॥ ४२७ ॥
जीवभावो उखिता । यदुनें अर्पिला गुरुनाथा ।
तें चिन्ह बाहेरी तत्वता । दावी सर्वथा निजांगीं ॥ ४२८ ॥
तो अवधूत जाण दत्तात्रया । तेणें आलिंगुनी यदुराया ।
निजरूपाचा बोधू तया । अनुभवावया दीधला ॥ ४२९ ॥
दत्तात्रेय शिष्य परंपरा । सहस्रार्जुन यदु दुसरा ।
तेणें जनार्दन् तिसरा । शिष्य केला खरा कलियुगीं ॥ ४३० ॥
गुरु प्राप्तीलागीं सर्वथा । थोर जनार्दनासी चिंता ।
विसरला तिन्ही अवस्था । सद्गुरु चिंतितां चिंतनीं ॥ ४३१ ॥
देवो भावाचा भोक्ता । दृढ जाणोनि अवस्था ।
येणें जालें श्रीदत्ता । तेणें हातु माथां ठेविला ॥ ४३२ ॥
हातु ठेवितांचि तत्काळ । बोधू आकळिला सकळ ।
मिथ्या प्रपंचाचें मूळ । स्वरूप केवळ स्वबोधें ॥ ४३३ ॥

कर्म करूनि अकर्ता । तोचि अकर्तात्मबोधु जाला देता ।
देहीं असोनि विदेहता । तेही तत्वता आकळिली ॥ ४३४ ॥

गृहाश्रमु न सांडितां । कर्मरेखा नोलांडितां ।
निजव्यापारीं वर्ततां । बोधु सर्वथा न मैळे ॥ ४३५ ॥

तो बोधु आकळतां मना । मन मुकले मनपणा ।
अवस्था नावरेचि जनार्दना । मूर्च्छापन्न पडियेला ॥ ४३६ ॥

त्यासी सावध करूनी तत्वता । म्हणे प्रेमा राहे सत्वावस्था ।
तोही गिळोनि सर्वथा । होयीं वर्तता निजबोधें ॥ ४३७ ॥

पूजाविधी करोनियां । जंव जनार्दनु लागला पायां ।
तंव अदृश्य जाला दत्तात्रेया । योग मायेचे नियोगें ॥ ४३८ ॥

कथेसी फांकलों सर्वथा । तो कोपून मनावा श्रोतां ।
प्रसंगें गुरु विवंचना होतां । मीही गुरुकथा बोलिलों ॥ ४३९ ॥

मज तंव चुकी पडिली मोठी । चुकूनि सांगितली गुरुगोठी ।
तेही संस्कृत नव्हे मराठी । वृथा चावटी न म्हणावी ॥ ४४० ॥

जो असेल गुरुभक्त । तो हे जाणेल मनोगत ।
जो गुरु स्मरणें सदोदित । त्यासी हें हृद्गत कळेल ॥ ४४१ ॥

ज्यासी गुरुचरणीं श्रद्धा गाढी । ज्यासी गुरु भजनीं अति आवडी ।
जिहीं गुरुप्रेम जोडिले जोडी । तेहे गोडी जाणती ॥ ४४२ ॥

ज्या सद्गुरुचें नांव घेतां । चार मुक्ती वोडविती माथा ।
मुक्ति नावडे गुरुभक्तां । नित्य मुक्तता गुरु चरणीं ॥ ४४३ ॥

ज्याचें घेतां चरण तीर्थ । च्यारी मुक्ती पवित्र होत ।
पायां लागती पुरुषार्थ । धन्य गुरुभक्त त्रिलोकीं ॥ ४४४ ॥

चैतन्य नित्य निराधार । निर्धर्मक निर्विकार ।
त्याचा केला जीर्णोद्धार । सत्य साचार जगद्गुरु ॥ ४४५ ॥

सद्गुरु कृपा नव्हतां । नव्हती देवाची कथा वार्ता ।
देवासी देवपणीं स्थापिता । सत्य सर्वथा सद्गुरू ॥ ४४६ ॥

सद्गुरु कृपेवीण पाहीं । देवो असतूचि जाला होता नाहीं ।
त्यासी देवपण ठेवूनि ठायीं । भजविता पाहीं गुरुरावो ॥ ४४७॥

त्या सद्गुरूची कथा । चुकोनि जालों बोलता ।
थोर अपराधु हा माझे माथां । क्षमा श्रोतां करावी ॥ ४४८ ॥

वृथा बोलिलों नाहीं जाण । जालें बोलावया कारण ।
दत्तात्रेय शिष्य कथन । करितां जनार्दन आठवला ॥ ४४९ ॥

मी जरी नाठवीं जनार्दनासी । परी तो विसरों नेदीच आपणासी ।
हटें देतुसें आठवणेंसी । अहर्निशीं सर्वदा ॥ ४५० ॥

जिकडे जिकडे मी पाहें । तिकडे तिकडे तोचि होऊनि राहे ।
मी जरी त्याकडे न पाहें । तें न पाहाणेंही होय तो माझें ॥ ४५१॥

जिकडे मी विसरों जाये । तिकडेचि तो येऊनि राहे ।
मी जरी त्याकडे न पाहें । तें न पाहाणें होय तो माझें ॥ ४५२॥

घटु सांडू पाहे आकाशासी । तंव आकाश न सांडी घटासी ।
तेवीं जनार्दनु आम्हासीं । अहर्निशीं लागला ॥ ४५३ ॥
मी न करीं त्याची कथा । तंव तोचि होये मुखीं वक्ता ।
ऐसेंनि बलात्कारें बोलवितां । काय म्यां आतां करावें ॥ ४५४ ॥

दृश्य मी देखावया बैसें । तंव दृश्यासबाह्य जनार्दनु दिसे ।
श्रवणीं ऐकतां सौरसें । शब्दीं प्रवेशे जनार्दनू ॥ ४५५ ॥

आतां नाइकें न पाहें । म्हणौनि मी उगा राहें ।
तंव उगेपणाचेनि अन्वयें । जनार्दनु पाहों लागला ॥ ४५६ ॥

ऐसा अडकलों त्रिशुद्धी । जनार्दनू उघडों नेदी ।
श्रोतां सांगावी जी बुद्धी । मी अपराधी सर्वथा ॥ ४५७ ॥

श्रोते म्हणती नवलावो । येथ न देखों अहंभावो ।
पाहतां बोलाचा अभिप्रावो । प्रेम पहा हो लोटत ॥ ४५८ ॥

येथील विचारितां बोल । क्षीराब्धीहूनि सखोल ।
नवल प्रेमाची वोल । येताती डोल स्वानंदें ॥ ४५९ ॥

जें त्वां केलें गुरु निरूपण । तें सप्रेम ब्रह्मज्ञान ।
थोर निववलों जाण । नाहीं दूषण निरूपणा ॥ ४६० ॥

नित्य करावें गुरुस्मरण । तें गुरुप्रेम केलें कथन ।
करितां अमृताचें आरोगण । पुरे कोण म्हणेल ॥ ४६१ ॥

जनार्दनीं दृढ भावो । हाही कळला अभिप्रावो ।
निरूपणाचा नवलावो । रसाळ पाहो वोडवला ॥ ४६२ ॥

तूं मूळकथा निरुपिसी । अथवा आडकथा सांगसी ।
परी गोडीया निरूपणा ऐसी । न देखों आणिकांसी सर्वथा ॥४६३

शुद्ध निरूपणें गुरु वर्णिसी । वर्णूनि अपराधी म्हणविसी ।
ऐक्यें घोळली बुद्धी कैसी । मानु श्रोत्यांसी वाढविला ॥४५४ ॥

तुझी जे अपराध बुद्धी । ते प्रवेशली भगवत्पदीं ।
जाली अपराधाची शुद्धी । देखणा त्रिशुद्धी तूं होसी ॥ ४६५ ॥

गुरुस्तवनीं रतसी । तेव्हां मूळकथा विसरसी ।
प्रेमाची जाती ऐसी । कळले आम्हांसी सर्वथा ॥ ४६६ ॥

श्रोते म्हणती आतां । विस्मयो दाटला चित्ता ।
वेगीं चालवावें ग्रंथा । पूर्वकथा मुळींची ॥ ४६७ ॥

हें संतवचन मानूनि माथां । चरण वंदूनि तत्वता ।
सावधान व्हावे चित्ता । पुढील कथा सांगेन ॥ ४६८ ॥

यापरी तो अवधूतू । यदूसी सांगे परमार्थू ।
संवादें निमाला परमाद्भुतू । मग निवांतू राहिला ॥ ४६९ ॥

स्फूट विषय

महाराष्ट्रांतील प्रसिद्ध कीर्तनकार ह. भ. परायण रा. रा. गणेश दत्तात्रय सहस्त्रबुद्धे ऊर्फ दासगणू महाराज यांचीं प्रासादिक निवडक पदे:—

पद

आज पासुनी मना गव्हारा! ऐसें वागत रहा।
खिळ घालून तोंडास चक्षुनें मौज जगाची पहा॥ धृ०॥

बोले त्यासीं बोलत जावें सरळपणानें सदा।
निजवचनाला यत्किंचित्‌ही विसरूं नको तूं कदा॥

चा.—नको वाहुं कुणाचा मोह मना। मानसीं।
का उगीच जाऊनी मृगजळ कवटाळिसी।

गंधर्व—नगरिचे वऱ्हाड कां जमविसी।
कुणी कुणाचें खचीत नाहीं ध्यानिं धरून हे रहा।
'माझें माझें' तुज म्हणवीते माया दुर्धर महा॥ १॥

भल्या बुऱ्यानें जग हें भरलें शोधुन पाहीं मना।
नाहिं ठिकाणा म्हणून उरला दोष लावण्या कुणा।
दुर्गुण टाकून निजहित व्हाया गृहण करीं सद्‌गुणा।
कटुवचनें बोलुनियां दुखवूं नको कुणाच्या मना।

चा.—जशि रविप्रकाशा आवड कशाची नसे।
पाहिल्या किं तो तर चहुंकडे भरला असे।
तू ठेव बऱ्याबुरिं वर्तन अपुलें तसें।

अपुल्या पुरतें आपण पहावें उतरंडिस वाथां।
जाऊं नको तूं कदा पराच्या बापा! उतराया॥ २॥

घाण सांचली घरांत तुझिया तीच काढ बा आधीं ।
अहंपणानें तोंड घालण्या जाईन कोणा मधीं ।
निंदास्तुतिवर लाव गऱ्हारां ! विवेक कांटी आधीं ।
कोप खड्ग घेऊनी करीं तूं शांति कदा नावधीं ।

चा.—आयुष्य तुझें हें जल लहरीच्या परी ।
यासाठीं तयाचा विचार कर अंतरीं ।
दवडीं न पळाला भज अक्षय श्रीहरी ।

दासगणु म्हणे पांडुरंग–पदिं रुंजी घालित रहा ।
भक्ति मधूला सेवित जावें, तें तुज तारिल पहा ॥ ३ ॥

पद

विवेक निशीदिनीं धरा दादानों, विवेक निशीदिनीं धरा ॥
तरि विठ्ठल येइल घरा दादानों वि० ॥ धृ० ॥

चा.—नाहिं लोभ कुणाचा बरा
स्थळ द्या न मनीं मत्सरा
क्रोधाचि होळी ती करा
मद, अहंपणा दुर धरा दा० ॥ १ ॥

भवनदी भरलि दोथडी
नका टाकूं इच्या मधिं उडी
हरि-नाम हीच सांगडी-
करुनियां नदिस या तरा दा० ॥ २ ॥

धन, मान, जमिन, कामिना ।
हे क्षणिक सर्वही गणा ॥
आले अंतिं न कामा कुणा ।
भलभलत्या न गमजा करा दा० ॥ ३ ॥

नको योग, याग, तर्पण ।
नको व्रतादि उद्यापन ॥
बद्दा विठ्ठल-चरणीं मन ।
गणु म्हणे दयेळा वरा दा० ॥ ४ ॥

पद (श्रीमंत पतीची)

गुंतुं नको मना ! संसारा ना येथ सुखाचा वारा ॥ धृ. ॥

दुःखाचें मूळ संसार ।
बा ! करिल बहुत बेजार ॥
लोभाचे करून मांजर ।
तुज फिरविल दारोदारा ना० ॥ १ ॥

मानिसी जयातें गोत ।
ते वैरि तुझे साक्षात ॥
ढकलुनी मोह-भंवऱ्यांत ।
तुज फिरवितील गरगरा ना० ॥ २ ॥

कामिनी नव्हे कटियार ।
प्रेमाचा करिल तुज वार ॥
वा खरज कोरडी थोर
खाजवूं नको खरखरा ना० ॥ ३ ॥

नको होऊं मना ! तूं धुंद
धरिं विठ्ठल-नामी छंद
हा तरिच तुटे भव-बंद
कथि गणू करूनि विचार ना० ॥ ४ ॥

पद (चाल. रामस्मरावाराम)

होउनियां निष्काम ध्यावा जानकि जीवन राम धृ०

कोण कुणाचे बाइल भाचे
सर्व धनाचें काम ध्या० १

सार न किमपी या संसारी
अनीतिचें हें धाम ध्या० २

दासगणु म्हणे राम जपावा
देइल तोचि विराम ध्या० ३

पद (चाल. फटका)

ब्रम्हचर्य तोंवरी, जोंवरी स्त्री नच पडली गळां ।
उदार कुणबी, जोंवरी त्याचा पिकला नाहीं मळा ॥
भाग्यवान् नर तोंच जोंवरी नच आली अवकळा।
शूरत्वाच्या गोष्टी, जोंवर बत्ति न बंदुकिला ॥ १ ॥

निरिच्छ वृत्ती, ढिग सोन्याचा जोंवर नच देखिला ।
वैराग्याच्या गोष्टी, जोंवरि मिळविति मृत मातिला ॥ २ ॥

तृप्त पोट ते, जोंवरि नाहीं जठराग्नी भडकला ।
दासगणु म्हणे खरें न जें जे त्यांत न कांहीं कळा ॥ ३ ॥

पद (चाल—सदर)

कठिण वाट अति बिकट गड्यांनो विषय-वनींची पहा ।
शृंगाररूपी तें गवत उगवलें सावध होऊन रहा ॥ धृ० ॥

सौंदर्य स्त्रियांचें हेच तरुवर परम रम्य क्षा ! इथें ।
अनीति कोकिळ स्तन ते दोन्ही होतिल कुज बाहते ॥

क्षणिक सौख्यही शीतल छाया वाटेल तुज बा खरी ।
नरा सावजा ! भुलुं नको त्याला ती मृत्यूची दरी ॥
पंचबाण तो अनंग राजा भिल्ल तिथें नांदतो ।
तरुण स्त्रीच्या नेत्र कटाक्षें शर अपुले सोडितो ॥
विषय-वासना हेच तयांचे दुर्धर फांसे महा ।
दास गणु म्हणे त्यांत गुंतल्या सुटणें मुष्किल पहा ॥ १ ॥

पद

माया ममता लोभ अहंता परमार्थांचे अरि ।
तदंकित मना झाल्या नुमगे बापा ! तुजला हरि ॥ धृ० ॥
दांभिक भक्ति अचरुनि जगतीं संतपणा तो जरी ।
मेळविला तरिं उमगेल हें बेगड कथिला वरी ॥ १ ॥
कापुनि माना ब्राह्मण-भोजन नित्य जरी घातलें ।
परि तें अवघें व्यर्थ जणू कारेतिंत जल ओतिलें ॥ २ ॥
भूतदया मनिं, वचन सत्यतें सद्भक्ती अंतरीं ।
असल्या गणु म्हणे येइल चालत विठ्ठल माझा घरीं ॥ ३ ॥

पद (चाल—माझि विनवणी)

आल्या संसारिं संसारी होय जागा
गव्हारा ध्याई पांडुरंगा ॥ धृ० ॥
नको विषयाचा विषयाचा खेळुं पिंगा
अनीतिस देऊं नको जागा
काम क्रोधासीं क्रोधासि आळा घाली
टाक ज्या जगतिं निंद्य चाली

नको मरमर मरमर करुंस कांहीं
पाहिल्या कांहीं तुझें नाहीं
जासि उलथून उलथून एकटा गा !
पाप पुण्यास घेऊन संगा
म्हणुनि करिं कांहीं करिं कांहीं विवेकागा !
गणु म्हण जाय भक्तिमार्गा ॥ १ ॥

(चाल—लावणी)

आहे चित्तवृत्ति जोंवरी गड्या ! बावरी
तोंवरी न कांहिं होणार
जरि बसलास गोदातिरीं ॥ धृ० ॥

मानापमान जोंवरी कळे अंतरीं
तोंवरि न तत्व कळणार
वाच खुशाल ज्ञानेश्वरी ॥ १ ॥

म्हणविशी 'आपण शाहणा' जोंवरी मना !
तोंवरि न लीन होशील
करि खुशाल हरी—पूजना ॥ २ ॥

जोंवरी छळाया परा पाहसी खरा
तोंवरि न दया कळणार
वाचि खुशाल भागवत घरा ॥ ३ ॥

कामास रजा जोंवरी देसि ना खरी
तोंवरि नखरे वैराग्य
सुखें बोईल ठकी हुरी ॥ ४ ॥

अनुभवाविना जोंवरी करिसि भाषण
तोंवरी फोल तें सारें
करि सुखें ग्रंथ--शोधन ॥ ५ ॥

गणु म्हणे ज्ञान आणि कृति जेथ नांदती
तेथेंच स्थिरावें मन
घरिं चालत ये श्रीपति ॥ ६ ॥

पद (चाल--भला जन्म)

तेंच हरीचें भजन म्हणावें जें नुरवी कलि-मला
इतर जणुं बाजारचा गलबला ॥ ध्रु०

जळीं मिसळल्या जी नच बसवी गाळ तथांतिल तळा
अशा जो निवळि म्हणेल तो खुळा

चाल.—जो तमास उरवी तो नखी वा ! खरा
जी गोड नसे ती होय काय शर्करा
चमकतो कांचमणी म्हणुनि होय का हिरा

क्षमा दया वाढते ज्या बळे शशिसम एकेक कळा
गणु म्हणे अशाच भजनीं वळा।

पद (चाल:—फुलें वेलींचीं)

काय करावें हरि पहाया कोठे जावें ॥ ध्रु० ॥

म्हणती वारकरी पंढरीला ।
'प्रभु असे विटेसी ठेला'।

म्हणतात यवन परि त्याला ।
'दगड लेखावें' हरि० ॥ १ ॥

'प्रार्थनासमाजी म्हणती ।
" प्रभु असे ढगाच्या वरती ।
ध्यावया करुनि तत्प्राप्ति ।
नेत्र झांकावें " हरि० ॥ २ ॥

सांगते ' थिऑसफि ' लोकां ।
" द्या चालिरीतिला धक्का ।
ॐकार शब्द हा घोका ।
विधी टाकावे " हरि० ॥ ३ ॥

मत ' आर्य समाजी यांचें ' ।
असे खरें परि न कामाचे ।
' तनु त्यजुनि पूजन आत्म्याचें ' ।
म्हणति साधावें हरि० ॥ ४ ॥

मत--वैचित्र्याचें बंड ।
माजलें महीस उदंड ।
बळी पडलिं बडी बडीं धेंडं ।
म्हणुनि कां ध्यावें हरि० ॥ ५ ॥

गणुदास म्हणे यासाठीं ।
नामीं प्रीति धरुनियां मोठी ।
विश्वास धरुनियां पोटीं ।
वारिला यावें डोळे भरून प्रभूला पहावें ॥ ६ ॥

पद (चा० शारदे)

नरतनू तुला लाधली ।
पर्वणी भली ।

तरुन जा भवरे ।
मद, मत्सर, माया, लोभ अहंता भंवरे ॥ १ ॥

बसुं नकोस गाफिल जरा ।
मुढा पामरा ।
सोय कांहीं धरिरे ।
पद कमल विमल श्रीहरीचे चित्तीं स्मर रे ॥ २ ॥

नच जगीं कुणाचें कुणी ।
पुत्र कामिनी ।
धनाचे साथी ।
जाशील उलथनी नये कुणा संगातां ॥ ३ ॥

भवनदिंत काम हा मगर ।
असे बहु जबर ।
सुजन हे कथिती ।
श्रीनाथ, तुकोबा, रामदास, निवृत्ति ॥ ४ ॥

तुज भंवति फिरे गरगरा ।
काळ हा खरा ।
जया यम म्हणती ।
घेऊन कठिणसे पाश आपुल्या हातीं ॥ ५ ॥

सोड, सोड उपाधी सारि ।
भजे श्रीहरि ।
गमविना आयु रे ! ।
करुं नको व्यर्थ या नरतनुचें मातेरें ॥ ६ ॥

धरिधरी समज अंतरीं ।
सोयरा करी ।
सखा श्रीहरि रे ।
नेवासें मवरातटीं कवन गणु करि रे ॥ ७ ॥

पद

जिकडे तिकडे या पैशाचा मानमरातब तो सारा ।
झाडें, पहाड, पर्वत जिकडे, तिकडेच वाही तो वारा ।
भाई पहा मजा ॥ ध्रु० ॥

खिसा जयाचा गरम तया पुढें नरम सारे जन होती ।
'या या' म्हणती गालीच्यावर जोडापाशीं स्थळ देती ।
भा० ॥ १ ॥

चलती ज्याच्या गृहीं त्याच्या पाहुण्यास ये बहु भरती ।
मांस पिंड तो दृष्टिस पडतां जशीं गिधाडें वरि जमती ॥भा०॥२॥

भ्रतार असल्या गरम त्याच्या बाईल झोलित अचनाळा ॥
तोच झाल्या टरकल पुढती पाही मुरडुनि नाकाला ॥ ३ ॥

धनिक असल्या काळा म्हणती, वर्ण सांवळा मजेदार ।
दुर्गुण त्याचे सद्गुण होती पहा धनाचा किति जोर ॥ ४ ॥

सर्व धनाचे काका, मामा, बाईल भगिनी आप्तनरा ।
दास गणु म्हणे अनाथाचा वाली विठ्ठल एक खरा भा० ॥ ५ ॥

पद (सद्यः स्थितीवर)

कुठुन अठवले ढंग तुम्हांला बदफैली मधें काय मजा ? ।
संकटानें ठाव केला या चैनीला झणीं रजा ॥ भा०

जिकडे तिकडे पाप अनन्वित वाण जाहली पुण्याची ।
म्हणुन संकटें घरांत घुसलीं फोडुनि कवाडें निष्ठेचीं ॥ भा०

जबर ताप तो प्लेगोबाचा पटकीला ती नाहिं दया ।
मधुनमधुन तो इन्फ्लुएन्झा येउं लागला भेटाया ॥ भा०

मलेरियाचें ठाणें उठेना अशक्तता ती बळावली ।
मधुमेहानें बड्या बड्याच्या माळ गळयामध्यें घातियली ॥ भा०

अवष्टंभ ते तरुणांमागें घेति हमेशा त्रिफळ्याला ।
न्हात्या पोरी विचारिताती लाजुन औषध प्रदराला ॥ भा०

लहान लेकरें किरकिर करिती दूध मिळेना जननीचे ।
बाळशाचा मुळीं न पत्ता जिवंत सांपळे हडकांचे ॥ भा०

आला काळ हा किती उफराटा बाप मुलाची करी क्रिया ।
सासू म्हणे ती सूनबाईला कुंकु भाळिचें पूस बया ॥ भा०

जेष्ठ गेला आषाढ गेला श्रावण आला, नाहिं परी ।
पर्जन्याची एकहि धारा अवतरलिया भूमिवरी ॥ भा०

काळि वावरें जिकडे तिकडे गुरें चाटिती दगडाला ।
माध्यान्हींचा काळ कठिण तो झाडानच पाला उरला ॥ भा०

गायि म्हशींचीं खिल्लारें तीं हालुं लागलीं वाऱ्यानीं ।
वरती माना करून बघती आणुन लोचनामधिं पाणी ॥ भा०

तान्हि वासरें दुसण्या देती दूध मिळेना कांसेला ।
पाणी प्यावें पोटभरी परि थेंब न वाहे सरितेला ॥ भा०

हें ऐसें तें न्हाया कारण पाप तुमचें तुम्हां फळे ।
पुण्यावांचून सुख तें नाहीं कुतर्क घेऊं नका बळें ॥ भा०

वेदवेत्या अग्निहोत्र्याला मिळति न तांदूळ मूठभरी ।
ज्याहि जांवई घरास येतां झडूं लागली शिरापुरी ॥ भा०

सालोसाल पडती देवळें चुना लाविना कुणी त्याला ।
इकडे पाहतां हॉल बांधिले ब्रदरहूडच्या जेवणाला ॥ भा०

कथापुराणें अवघीं मेलीं कुणी न येती श्रवणाला ।
नाटकाचें नशिब शिकंदर मिळे न जागा बसण्याला ॥ भा०

देवा पुढतीं सांजवांत ना अनंत बत्त्या रंगमहालीं ।
कुलस्त्रियेला सूत कांठिना, छिनाल पांघरते शालीं ॥ भा०

श्रुति स्मृती नी भारत भागवत ज्ञानेश्वरीवर करडी नजर ।
भाकड कादंबऱ्या, नाटकं यांचा मर्मे होत आदर ॥ भा०

साधु सज्जना संत महंता पाहुनि नाकें मुरडीती ।
सवाई गंधर्वास आणाया हटकुनि टांगा पाठविती ॥ भा०

स्नानसंध्या ध्यान धारणा ईशभक्तिला वेळ नसे ।
घंटा घंटा सांवरि नेकटाय् केंस डोकिंचे विंचरितसे ॥ भ०

आल्या अतिथी अन्न मिळेना ग्यादरिंगची बहु गोडी ।
सोडा लिमलेट पीत ढसाढस, व्हिस्कीच्या बाटल्या फोडी ॥भा०

स्त्री वर्गामधि सालोसाल बहूत नखरा बळावला ।
विषयाची ती गोडी वाढली वैराग्या फांटा मिळाला ॥ भा०

परस्परीं तो द्वेष वाढला, प्रेम प्रीतिला झालि रजा ।
दुःखें याया कारण हेंची आतां तरि भाई मनि उमजा ॥ भा०

महार मांग ते भिल्ल रामोशी मरूं लागले, नच खाया ।
कशास भांवडें तीं तुमचीं म्हांस त्यांची ये न दया ॥ भा०

ज्येष्ठ भ्राता पितुःसम हें शास्त्र सांगतें कंठ रवें ।
या तत्वावर लोटुनि माती खूळ काढिती नित्यनवें ॥ भा०

सत्य न उरलें लवही कोठें खोट्यालागीं पूर आला ।
याच योगें समाज तुमचा गेलागेला रसातळा ॥ भा०

टॉनिक पाहतां कॉडलिव्हराइल, कोको, कॉफीचहा हवा ।
चाले उलटें जगा आठवले मुळिंच पटेना दूध खवा ॥ भा०

जातिजातीचे समाज निघाले ऐक्यवर्धन नाम तया ।
झाड पडलें धरणीवरती फांद्या लागल्या नाचाया ॥ भा०

नकली साधू संत निघाले वरवर झांकी पाहुन घ्या ।
उत्सव, चातुर्मास, पुण्यतिथी ह्याच ज्यांच्या आहेत सुग्या ॥भा०

हिंदुधर्म हा तरुवर मोठा अनंत जाती तच्छाया ।
म्हणुन तयाला शोभा आली राहूं द्या त्या तोडूं नका ॥ भा०

हिंदु धर्मही सुरभी कपिला चौपायांची सुलक्षण ।
ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र हे पाय तियेचे मनिं आणा ॥ भा०

व्हावें असल्या सौख्य तुम्हाला निजधर्माला अनुसरणें ।
संतवरद श्रीकांत दयाघन सद्भक्तीने नितस्मरणें ॥ भा०

चहुं वर्णांचा अभ्युदय तो होईल ऐसें कृत्य करा ।
व्यक्ति व्यक्तिचा द्वेष न करणें, अलोट प्रीती आणाधरा ॥ भा०

पूर्वजांची आठवण ठेवा सन्नीतीला झुगारणे ।
वितंडवादा अश्रद्धेला दांभिकतेला पिटाळणें ॥ भा०

चैन करितां दैन्य होईल आळस कधिंही नाहिं बरा ।
जें करणें तें करा विचारे भलभलते ना पंथ धरा ॥ भा०

दासगणु म्हणे वर्म काढुनी शर्मायासी वृथा कुणा ।
शपथ वाहतों नाहीं रचिले बुधश्रेष्ठ हो या कवना ॥ भा०
मीही तुमच्यांतील एक मग वर्म काढुं तरि कवणाचें ।
वर्तन आपलें आहे बिघडले म्हणुन बोललों या वाचें ॥ भा०
आतां अवघ्यां हीच विनंती दुष्कर्माला देउन रजा ।
द्या अपुलासा करुन भक्तीने पंढरिचा तो विठुराजा ॥ भा०

पद (चाल:—रामस्मरावा)

बद्ध प्रभू झाला भक्तिनें । बद्ध प्रभू झाला ॥ धृ० ॥
नाथगृहीं तो पाणी वाही । घेउनि कावडिला ॥ १ ॥
चोखया संगें ओढि गुरें तो । घेउनि खांद्याला ॥ २ ॥
जनीसंगें दळण दळीतो । गाउन गाण्याला ॥३ ॥
सांवत्याचीं पाखरें राखी । बैसुन माळ्याला ॥४ ॥
दामाजीस्तव हा जगदात्मा । महार असे बनला ॥ ५ ॥
दासगणु म्हणे तो परमात्मा । भीमातिरिं रमला ॥ ६ ॥

पद

वैकुंठपुरी वैकुंठपुरी क्षेत्रराज पंढरी खरी ॥ धृ० ॥
मध्य भागिं मंदीर मनोहर आंत उभा श्रीहरि
भक्तशिरोमणि पुंडलीक मुनि चंद्रभागेच्या तिरीं
महाद्वारिं हनुमंत पुढें मल्लिकार्जुन विष जो धरी
भक्तवेशिचा बेस्कर चोखा प्रभुला जोहार करी

निजानुभव सांगण्यास बसला नामदेव पायरीवरी
उभा पुढारा गरुड प्रभूला जो घे स्कंधा वरी
आल्यागेल्याची खबर द्याया जनाबाई येरजार करी
प्रल्हाद बडवे देति प्रसादा सोळखांबीभीतरीं
हरिची माया जी उमगाया कठिण रुक्मिणी दुरी
गानपटू कलवंतिण कान्हो गातसे पंचमस्वरीं ॥
पृष्ठभागिं पेठेंत बैसला सोनार श्रीनरहरी ।
जिकडेतिकडे नामघोष गर्जति टाळ झल्लरी ॥
प्रेमानंदें भक्त नाचती, पताक खांद्यावरी ।
दासगणु म्हणे एकवार तरि जाऊन या तिथवरी ॥ १ ॥

पद

निराकार निर्गुण निरंजन व्यापक भुवनोदरीं ॥ धृ० ।
तें ब्रम्ह गौळियां घरीं खेळ खेळत नानापरी ॥
अनंत ब्रह्मांडें ज्या उदरीं सामावलीं साजिरीं ।
तो उमरा चढता हरी भिंतीचा टेंका धरी ॥
उपमन्यूला पयाब्धि दिधला ज्यानें अत्यादरीं ।
तो वाटी घेउन करीं पया मागे व्रजाभीतरीं ॥
फणीदंडिला; कंस मारिला जाउन मथुरापुरीं ।
परिणिली भिमक सुंदरी कौंडण्यपुराभीतरीं ॥
निज मोठेपण त्यजुन जाहला पार्थ रथाच्या वरी ।
सारथी सखा श्री हरि जो कलिमळ अवघा हरी ॥

तो जगजेठी पुंडलिकानें या भिवरेच्या तिरीं ।
केला उभा विटेच्यावरी गणुदास तदिय पद धरी ॥

पद (ताल धुमाळी)

वेद पुकारत बडे अदबसे वो गोकुलमोखेल करे ॥ धृ०
पांगुळगाडा लेकर चालत जो पर्वतकू अधर धरे ॥ १
ग्यानि मुनी को लाभ नहीं है पेद्या उस्का कर पकरे ॥ २
मार्‍यो रावण मार्‍यो पूतना वो विल्लीसे श्याम हरे ॥ ३
भक्तनखातर बाल भये प्रभु उनकी इच्छा पूण कर ॥ ४
दासगणु कहे ऐसो दयाघन हम पतितन को क्यों विसरे ॥ ५

पद

सब देवनका देव विठोबा है पंढरिमें खडा ।
हरदम जपना नाम उसीका क्यों गफलतमें पडा दिवाने ॥

विठ्ठल विठ्ठल मुसे बालो घटे आयु दिनरात ।
परम शांतये परम दयालू अनाथको ये नाथ दिवाने ॥

पूजा पतरीढोंग धतूरा नहिं चढाते रघुनाथ।
खाली चढाते दिल अदमीका ओ देवो उनके हात दिवाने ॥

भक्तनके वडे प्यारे प्रभुजी भक्तनपर दिल जडा ।
उनके खातर दासगणू ये भक्ती दादर चढा दिवाने. ॥

449

ज्ञानेश्वरींतील वेंचे.

श्रीमद्भगवद्गीतेच्या ९ वे अध्यायातील १४ वे श्लोकांतील ' सततं कीर्तयंतो माम् ' या कीर्तन भक्तीवर ज्ञानोबारायांचे विचार फार मननीय व संग्रहणीय आहेत: ते येणेप्रमाणें

तरी कीर्तनाचे नि नट नाचें । नाशिले व्यवसाय प्रायश्चिताचे ।
जे नामचि नाहीं पापाचें । ऐसे केलें ॥ १९७ ॥
यमदमा अवकळा आणिली । तीर्थें ठायावरूनि उठविलीं ।
यमलोकींची खुंटिली । राहटी आघवी ॥ १९८ ॥
यम म्हणे काय यमावे । दम म्हणे कवणाते दमावें ।
तीर्थें म्हणती काय खावे । दोष औषधासि नाहीं ॥ १९९ ॥
ऐसे माझेनि नामघोषें । नाहींचि करिती विश्वाचीं दुःखें ।
अवघें जगचि महासुखें । दुमदुमित भरलें ॥ २०० ॥
ते पाहांटेवीण पाहावित । अमृतेंवीण जीववित ।
योगेंवीण दावित । कैवल्य डोळां ॥ २०१ ॥
परी राया रंका पाड धरूं । नेणती सानेयांथोरां कडसणी करूं ।
एकसरें आनंदाचें आवारु । होत जगा ॥ २०१ ॥
कहीं एखाधेनि वैकुंठा जावें । तें तिहीं वैकुंठचि केलें आघवें ।
ऐसें नामघोष गौरवें । धवळलें विश्व ॥ २०३ ॥
तेजे सूर्य तैसे सोज्वळ । परि तोही अस्तवे हें किडाळ ।
चंद्र संपूर्ण एखादे वेळ । हे सदा पुरते ॥ २०४ ॥

मेघ उदार परी वोसरे । म्हणऊनि उपमेसी नपुरे ।
हे निःशंकपणें सपांखरे । पंचानन ॥ २०५ ॥
जयांचे वाचे पुढांभोजें । नाम नाचत असे माझें ।
जे जन्मसहस्रीं वोळगिज । एक वेळ यावया ॥ २०६ ॥
तो मी वैकुंठीं नसे । वेळ एक भानु बिंबींही न दिसे ।
वरी योगियांचींही मानसे । उमरडोनि जाय ॥ २०७ ॥
परी तयापाशीं पांडवा । मी हारपला गिंवसावा ।
जेथें नामघोषु बरवा । करिती माझा ॥ २०८ ॥
कैसे माझ्या गुणीं धाले । देशकाळातें विसरले ।
कीर्तनें सुखी झाले । आपणपांचि ॥ २०९ ॥
कृष्ण विष्णु हरि गोविंद । या नामाचे निखिळ प्रबंध
माझी आत्मचर्चा विशद । उद्दंड गाती ॥ २१० ॥
हें बहु असो यापरी । कीर्तित मातें अवधारीं ।
एक विचरती चराचरीं । पांडु कुमरा ॥ २११ ॥
मग आणिक ते अर्जुना । साविया बहु वा जतना ।
पंचप्राण मना । पाढाउ घेउनी ॥ २१२ ॥
बाहरी यमनियांची कांटी लाविली ।
आंतु वज्रासनाची पौळी पन्नासिली ।
वरी प्राणायामाचीं मांडिलीं । वाहाती यंत्रें ॥ २१३ ॥
तेथ उल्हाट शक्तीचेनि उजिवडें । मन पवनाचेनि सुरवाडें ।
सतराविचेचें पाणियाडें । बळयाविलें ॥ २१४ ॥

तेव्हां प्रत्याहारें ख्याती केली । विकारांची सपिलीं बोहेरिली ।
इंद्रियें बांधोनि आणिलीं । हृदयाआंतु ॥ २१५ ॥

तंव धारणावारू दाटिन्नके । महाभूतातें एकवटिलें ।
मय चतुरंग सैन्य निवटिलें । संकल्पाचे ॥ २१६ ॥

तयावरी जेत रे जैत । म्हणोनि ध्यानाचे निशाण वाजत ।
दिसे तन्मयाचें झळकत । एकछत्र ॥ २१७ ॥

पाठीं समाधि श्रियेचा अशेखा । आत्मानुभव राज्य सुखा ।
पट्टाभिषेको देखा । समरसें जाहला ॥ २१८ ॥

ऐसें हें गहन । अर्जुना माझें भजन ।
आतां ऐकें सांगेन । जे करिती एक ॥ २१९ ॥

अहल्या व इंद्र यांचा एकात होऊन गौतमऋषीनें क्रोधवश होऊन तूं शिळा होशील म्हणून अहल्येला शाप दिल्यानंतर आपण मोठे तपस्वी असून आपण क्रोधाधीन झाल्याबद्दल त्याला महान् पश्चात्ताप होऊन तो स्वतः आपलाच धिःकार करून मेरूच्या पठारावर हिमालयाचे एका शिखरावर तपश्चर्येसाठीं गेला आहे तो 'भावार्थरामायणां'तील प्रसंग अत्यंत बोधप्रद आहे तो येणेंप्रमाणें.—

शाप देवोनि कोप दृष्टीं । गौतमें सांडिली पर्ण कुटी ।
सवेंचि अनुताप जाला पोटीं। म्हणे क्रोधे उठाउठीं जिंकिलें मज ॥८८॥

अहल्या इंद्रा अति प्रीतीं । सुखभोग भोगितां एकांतीं ।
तेव्हा कां मज नुपजे शांती । स्त्रीकामासक्तीं नाडिलों क्रोधें ॥ ८९ ॥

रतिसंभोग एकांतवासीं । इंद्र असतां अहल्येपासीं ।
अनु द्वेगें त्यागोनि त्यांसी । मी कां तपासी न वचेंची ॥ ९० ॥

सर्वांतरात्मा भोक्ता एक । ऐसा जाणता जो मी देख ।
त्या मज इंद्रसंभोगाचें दुःख । ज्ञानेंसीं विवेक गिळिला क्रोधें ॥ ९१ ।

माझी स्त्री माझें घर । हें कामक्रोधांचें निज मंदिर ।
येथें ठकले थोरथोर । मजही साचार नाडिलें क्रोधें ॥९२॥

माझी स्त्री हा जो अभिमान। हें सकळ दुःखाचें भाजन।
हेंचि क्रोधाचें जन्मस्थान। तेणें मी संपूर्ण नाडलों॥ ९३॥

गौतम पावन त्रिजगतीं। ऐसी पुराणीं प्रसिद्ध वदती।
तो मी स्त्रीलोभानुवृत्तीं। विवेकसंपत्ती नाडिलों क्रोधें॥ ९४॥

ज्यां गौतमें मध्यान्ह काळीं। नित्य पिकवोनियां साळी।
ऋषी वांचविले दुष्काळीं। तो मी तत्काळीं नाडिलों क्रोधें॥ ९५॥

मुख्यत्वे स्त्रीकामापासीं। क्रोध सर्वदा मुसमुसी।
तेणें नाडिलें मज गौतमासी। ज्यां कोणापासीं सांगावें॥ ९६॥

मातेवरी गालिप्रदान। भलता साहे करोनि हेळण।
स्त्रीवरोनि शिवी देतां जाण। तत्काळ मरण शस्त्रेंकां शापें॥ ९७॥

बाप क्रोधाची निज ख्याती। त्या दोघांची केली उपहती।
मज नाडिलें ज्ञानविरक्तीं। क्रोध परमार्थीं घातक॥९८॥

क्रोध केवळ महामांग। जिवें मारिलें वैराग्य।
सकळ योग होय भंग। क्रोधे सर्वांग अतिअपवित्र॥९९॥

मातंगविटाळा जळें निवृत्ती। क्रोधाची चित्तामाजी वस्ती।
त्याचे क्षाळणीं न चले युक्ती। क्रोध सर्वार्थीं घातक॥१००॥

का ते कांता कस्ते पुत्रः। ऐसें ज्यां वाचिलें शास्त्र।
तें वृथा गेले पुराणपत्र। क्रोधें अपवित्र मज केलें॥१०१॥

कामासी जे वश होती। त कांहीं तरी भोग भोगिती।
जे आतुडले क्रोधा हातीं। ते वृथा नागवती भोगमोक्षां॥ १॥

क्रोधाऐसा वैरी। बैसला असतां जिव्हारीं।
जो तयासी मानी थोरी। तोचि चराचरीं अति मूर्ख॥ २॥

अपकारिणि कोपश्चेत्कोपे कोपःकथं न ते।
धर्मार्थ काम मोक्षाणां प्रसह्य परिपंथिनि॥ ३॥

अपकारिया वरी कोप करीती । परी कोणी कोपावरी कोप न करिती ।
क्रोध वाटपाडा निश्चितीं । चहूं पुरुषार्थी नागवी ॥ ४ ॥
त्या क्रोधाची होय शांती । तैसें आचरेन तपस्थितीं ।
ऐसा निश्चय करोनि चित्तीं । ऋषि तपार्थी निघाला ॥ ५ ॥

ए० भा० बा० कां० अ० १४

(प्रपंच व परमार्थ या दोहींचे कैचींत प्राण्याने सावधानपणें कसे वागले पाहिजे त्याबद्दल श्रीरामचंद्रास श्री वसिष्ठाचा उपदेश. भा. रा. बा. कांडपृष्ठ ३९ श्लोक २३.)

अंतरेको बहिर्नाना अंतर्बोधो ब हिर्जडः ।
अंतस्त्यागी बहिःसंगी लोके विहर राघव ॥ २३ ॥

अंतरीं आत्मा अद्वैत एक । तेणें मिथ्या समूळ लोक ।
बाह्य कर्म जाणोनि संपादी लौकिक । विधिपूर्वक वेदोक्त ॥ २४४ ॥
अंतरीं केवळ शुद्धबुद्ध । बाह्य दिसे जैसा विषय बद्ध ।
जडत्वें भासे जैसा मुग्ध । दिसे शुद्ध विषयार्थी ॥ ४५ ॥
अंतरीं निःशेष विषयत्याग । बाह्येंद्रियां विषयभोग ।
भोगितां दिसे जरी सांग । तरी विषयाचें अंग आतळे ना ॥ ४६ ॥
अंतरीं पूर्ण निरास । बाह्य लोलुपत्वे करी आस ।
जेंवि मसकेमाजी आकाश । फुगल्या आभास अडकलें दिसे ॥ ४७ ॥
अंतरीं निरपेक्ष निर्मळ । बाह्य नानाअर्थी तळमळ ।
लाघवी लोक झकवी सकळ । तैसी कळवळ मुक्तासी ॥ ४८ ॥
अंतरीं कामक्रोध निमाले । शांतीचें कल्याण पाहलें ।
बाह्य क्रोधानळें खवळले । जेवीं मृगजळें भासे मारी ॥ ४९ ॥
बाह्य कार्य कारणा वेषा । गुरगुर करी व्याघ्र जैसा ।
अंतरीं मृदु लोणी तैसा । कोणाही सहसा खुपेना ॥२५०॥

बाह्य दिसे कार्य करिता। परी अंतरीं अकर्ता निजात्मता।
माशी कुलालचक्रीं भवतां। दिसे परी तत्वतां हलेना ॥ २५१ ॥

प्रपंच आणि परमार्थीं। उभयतां सावध स्थिती।
हे अवताराची अवतार शक्ती। ते तुज निजमूर्ति रघुनाथा ॥२५२॥

ऐसियेगा स्थितीवरी। तूंही निजात्म चरित्रीं।
स्वानंदे क्रीडें संसारी। लोकाचारीं अविकळत्वें ॥२५३॥

जेवीं बुद्धिबळें वाठें कोडें। मिथ्या राजा मिथ्या प्रधान हत्ती घोडे।
हें जाणोनि खेळ खेळती पुढें। तेवीं मुक्ताकडे भवभाकी ॥ २५४॥

सोंकाटियां जीवभाव नाहीं। तरी मारिलें म्हणती पाहीं।
तेवीं मुक्तदेहींच विदेही। भय नाहीं मरणाचें ॥ २५५॥

सोंकटी निमालियाही पाठीं। कोण धर्मात्मा चढे वैकुंठीं।
कोण पडिले नरकसंकटीं। तेवीं निजात्मदृष्टी भव मिथ्या ॥ २५६ ॥

ऐसिया स्थितीवरीं। तूंही सुखें संसारी।
स्वानंदें क्रीडाकरीं। भय न धरीं श्रीरामा ॥२५७॥

राजा प्रधान पशुप्यादा कटक। बुद्धि बळीं अवघें काष्ट येक।
तरी करिती खेळाचें कौतुक। तैसे सांसारिक मुक्तासी ॥ २५८ ॥

ऐसिया योगाची वृत्ती। रघुनाथा रघुपती।
त्वांही सुखें संसाराप्रती। स्वानंदस्थितीं क्रीडावें ॥ ५९ ॥

तस्माद्राज्यादि विषयान्पर्यालोच्य विनश्वरान्।
देवकार्यादि संभारांस्त्यज पुत्र सुखीभव ॥ २४ ॥

वोडंबरीचा आंबा सफळ। रस गोड परी मिथ्या मूळ।
तेवीं मिथ्या लौकिक सकळ। जाणोनि अविकळ लोक संरक्षीं ॥ २६०॥

बहुरूपियाची रावराणी । नसोनि करिते संपादणी ।
तेवीं तूं श्रीरामराजा राजपणीं । मर्यादारक्षणीं वेदोक्त ॥ ६१ ॥

तुवांही निज अवतार वृत्तीं । सुखें असावें संसारापती ।
धर्ममर्यादा पुराणोक्ती । स्वानंदस्थितीं क्रीडावें ॥ ६२ ॥

तोडीं नवग्रहांची बेडी । सोडवीं देवांची बांधवडी ।
उभवीं रामराज्याची गुढी । आज्ञा धडफुडी तिहीं लोकीं ॥ ६३ ॥

सांडीं समाधीची भ्रांती । धनुष्यबाण घेवोनि हातीं ।
रामनामाची ख्याती । त्रिजगतीं उद्धरीं ॥ ६४ ॥

ऐसें वसिष्ठ सांगतां । रामा परमानंदीं तल्लीनता ।
त्याच्या प्रबोधाची कथा । होय सांगता वाल्मीक ॥ १६५ ॥

साधुवर्य एकनाथ महाराज यांचे भावार्थ रामायणांतील बालकांडांतर्गत श्रीराम व श्रीवशिष्ठ यांचा ज्ञानसर्वस्व आणि बंधमोक्ष या विषयावरील अति संवाद मोठा बोधप्रद आहे त्याचा तितक्यापुरता उतारा:—

श्रीराम उवाच—येनैव भगवन्धीरा निश्चयेन महाधि या ।
विशोकाःसंस्थितास्तन्मे ब्रह्मन प्रब्रूहि तत्त्वतः ॥ १३ ॥

मागील धीरवीर परमार्थी । पावले विशोक ब्रह्म प्राप्ती ।
ते विशोक तेची स्थिती । मज कां निश्चितीं प्रकटेना ॥ २८ ॥

ऐसी उपदेशीं ज्ञान पदवी । जे धैर्यातें धैर्यचि आणवी ।
अंग अंगातें स्वयें हरवी । विशोक सर्वभावीं जेणें मी होय ॥२९

ब्रह्मज्ञानाच्या उपपत्ती । सांगितल्या नाना युक्ती ।
जेणें सद्यःपावें ब्रह्मप्राप्ती । ते मज निश्चितीं सांगा स्वामी ॥३०

वशिष्ठ उवाच—श्रूयतां ज्ञान सर्वस्वंश्रुत्वा चैवात्र धारयेत् ।
भोगेच्छा मात्रको बंधस्तत्त्यागो मोक्ष उच्यते ॥ १४ ॥

ऐके बापा रघुवीरा । सांगेन ज्ञानाच्या सर्व सारा ।
जो श्रवणार्थी चातक खरा । तो वाक्य सुखसारा झेलोनि घे ॥

ज्ञानकथा अवघेची ऐकती । परि ऐकिलें तें नाचरती ।
या लागीं श्रवणाची होय माती । परमार्थप्राप्ति त्यां कैंची ॥ ३२॥

पावन कथज्ञान गर्भोक्ती । अनवधानें ते श्रवण न निवती ।
मातें चित्तामाजी केवीं पावती । त्यांची मननाची वस्ती उद्वस सदा

ऐसी निजकथा ऐकती । ते ऐकतांचि नायकती ।
त्यांसी परमार्थाची प्राप्ती । कदा कल्पांतीं घडेना ॥ ३४ ॥

ऐकें श्रीरामा सावधान । येथें भोगेच्छा मुख्य बंधन ।
ते त्यागी तो ज्ञाता पूर्ण । तेथें मुक्तपण सहजची ॥ ३५ ॥

इच्छा त्याग अति कठिण । जो त्यागी तोचि विचक्षण ।
त्याही त्यागाचें लक्षण । निर्वाण खूण अवधारीं ॥ ३६ ॥

मनें मनातें आवरावें । मनें मनाते निग्रहावें ।
मनें मनातं धरावें । मनें मारावें मनाते ॥ ३७ ॥

मनें मनाचा निग्रहो ऐसा । तेथें समूळ निमे आशा ।
चैतन्याचा ओते देह ठसा । प्रपंच आपैसा परब्रह्म होय ॥ ३८॥

ऐसिया सूक्ष्म अतियुक्तीं । परब्रह्माची सद्यःप्राप्ती ।
स्वयें परब्रह्मची आहातां । प्राप्ती अप्राप्ती भावाभावें ॥ ३९ ॥

स्वयंभू हृदयीं ब्रह्मस्थिती । ब्रह्मप्रभा इंद्रिय वृत्ती ।
तें अभावें ब्रह्म नव्हे म्हणती । सद्भावें होती परब्रह्म ॥ १४० ॥

या सद्भावाची उपपत्ती । निश्चयें सांगेन रघुपती ।
दृढ धरावी सावधान वृत्ती । हे ब्रह्म स्थिती अभंग ॥ ४१ ॥
जेथें कामक्रोधां सलोभता । निःशेष नाहीं ते ब्रह्मशांतता ।
ते शांति ब्रह्म स्वभावता । सबाह्य पूर्णता सर्व देहीं ॥ ४२ ॥
ज्यासी मी म्हणिजे आपण । ते मीपणेंचि वपु चैतन्य ।
इंद्रियांचें कर्माचरण । तेंही आचरण पूर्ण परब्रह्मत्वे ॥ ४३ ॥
काया वाचा मनसा आचरण । ते तें सहजे ब्रह्मपूर्ण ।
हे ज्यासी आकळली खूण । तो तत्काळ जाण परब्रह्म जाला ४४
तो तत्काळ परब्रह्म जाला । म्हणतां लाज लागली पैं बोला ।
स्वयें ब्रह्मरूपे संचला । जाला न जाला ज्ञानाज्ञानें ॥ ४५ ॥
यालागीं गा रघुनाथा । स्वतःसिद्ध ब्रह्मरूपता ।
स्वये स्वयंभू ये हाता । या श्लोकार्था विनटोनी ॥ ४६ ॥
इंद्रियांचें कर्माचरण । सर्व देहीं समसमान ।
तें कर्मयोगीं सावधान । ब्रह्मानुसंधान निजनिष्ठा ॥ ४७ ॥
योगी स्वधर्म कर्म करिती । कर्मी स्फुरे ब्रह्मप्रतीती ।
तेचि परमात्मयाची निजभक्ती । नित्य मुक्ती सावधानत्वे ॥ ४८ ॥
योगी जागृतीं सावधान । चित्सावधानत्वें देखती स्वप्न ।
सुषुप्तिसुखें समाधान । चिद्रूप पूर्ण भोगिती सदा ॥ ४९ ॥
ऐसा अवस्थात्रयीं सावधान । हेंचि भगवंताचे भजन ।
हेंचि परमात्मयाचें पूजन । हेंचि समाधान जीवशिवांचें ॥ ५० ॥
ऐसा सद्भावें साचार । जो सावधान निरंतर ।
त्यासी ब्रह्मरूप चराचर । विषय मात्र चिद्रूप ॥ ५१ ॥

यदिदं किंचिदाभाति जगज्जालं प्रदृश्यते ।
तत्सर्वममलं ब्रह्म बहिरंतर्व्यवस्थितम् ॥ १५ ॥
जें जें दिसे दृश्य दर्शन । जें जें विषय भोगायतन ।
तें तें निर्मळ ब्रह्म जाण । सबाह्य पूर्ण परब्रह्म ॥ ५२ ॥
मा हें एकैक सांगों किती । त्यासी ब्रह्मरूप त्रिजगती ।
सहज ठसावे रघुपती । तेही उपपत्ती अवधारीं ॥ ५३ ॥
ब्रह्मदृश्य द्रष्टादर्शन । ब्रह्म चतुर्दश भुवन ।
भूत परंपरा ब्रह्मपूर्ण । मी ह्मणणें तें मी पण परब्रह्मत्वें ॥ ५४॥
ब्रह्मरूपें भासती मित्र । ब्रह्मरूपें भासती पुत्र ।
शत्रु भासती चिन्मात्र । सुहृद समग्र सद्रूपत्वें ॥ ५५ ॥
शत्रु मित्र सखे बंधु । हा परब्रह्मीं अपवादु ।
ब्रह्म केवळ स्वानंद कंदु । परमानंदु परिपूर्ण ॥ ५६ ॥
ब्रह्मीं प्रपंच नाहीं ऐकिला । ब्रह्मीं प्रपंच नाहीं आथिला ।
ब्रह्मीं प्रपंच नाहीं स्पर्शला । भ्रांतीं भाविला निजभावना ॥५७॥
भ्रांतासी जगदुःखप्रतीती । ज्ञात्या सुखरूप विश्वमूर्ती ।
अंधा गडदपडे त्रिजगती । देखणे देखती स्वप्रकाशत्वें ॥ ५८ ॥
यालागीं ज्यां परमार्थबुद्धी । ते तोडिती भेदाची विधी ।
भेद तोडावया त्रिशुद्धी । भगवद्बुद्धी सर्वत्र ॥ ५९ ॥
ज्यां ब्रह्मभावो सर्व भूतीं । ते स्वयें परब्रह्म होती ।
ते पूर्वीच ब्रह्म आहेती । भावना भ्रांतिच्छेदक ॥ १६० ॥
जो करी अमृतपान । तो अमर होय आपण ।
ज्यां सर्व भूतीं भगवद्भजन । ते परब्रह्म पूर्ण स्वयें होती ॥ ६१ ॥

ऐसें श्रीरामा जगाची स्थिती । परब्रह्म कां परम भ्रांती ।
तिसरियाची नाहीं वस्ती । जाण निश्चितीं रघुनाथा ॥ ६२ ॥
नानाकारें जगाची प्रचीती । तेंचि मुख्यत्वे सोलींव भ्रांती ।
ते भ्रांतीची निजस्थिती । ऐक तुजप्रती सांगेन ॥ ६३ ॥
भ्रमेणा हं भ्रमेणत्वं भ्रमेणोपासका जनाः ।
भ्रमेणेश्वरभावत्वं भ्रममूलमिदं जगत् ॥ १६ ॥
अहमात्मा जे मी पण । तें मुख्यभ्रमाचे निजकारण ।
तूं म्हणणे हा भ्रम दारुण । मी तूंपण भ्रममूळ ॥ ६४ ॥
देव भक्त दोन्ही भिन्न । ऐसे जे कां उपासन ।
ते ज्ञानाचे मुख्य ज्ञानपण । सूक्ष्म भ्रमपूर्ण अतर्क्यत्वे ॥ ६५ ॥
ब्रह्म अखंडत्वें पूर्ण स्थिती । तेथे देव भक्त भिन्न मानिती ।
हे ज्ञान गुह्य अति भ्रांती । अतर्क्य निश्चितीं सज्ञाना ॥ ६६ ॥
ईश्वर तो अति वरिष्ठ । येरे भूत भौतिके अति कनिष्ठ ।
हे भ्रमाचे अति कचाट । येथे श्रेष्ठ भुलविले भ्रमे ॥ ६७ ॥
दोरीं सर्प जन्मला नाहीं । तो उपजे भ्रांतीचे ठायीं ।
तेवीं ब्रह्मीं जग नाहीं । आभासे पाहीं भ्रमामूळें ॥ ६८ ॥
जग देखणें हा परमभ्रम । जग न देखणें तें परब्रह्म ।
हें जाण गुह्य निजवर्म । तूं पुरुषोत्तम परमात्मा ॥ ६९ ॥
मी तुज सांगों तरी तूं परमात्मा । तुझा तूंच पाहे महिमा ।
तुझ्या स्वरूपासीं नाहीं सीमा । अपार अप्रमेय रघुनाथ ॥ ७०॥
तूं आत्मा आत्मत्वें परिपूर्ण । तूं कर्माकर्म विहीन ।
तुज नाहीं स्थान मान । तें निजलक्षण अवधारीं ॥ ७१ ॥

460

तुझ्या स्वरूपाच्या निजस्थानीं । आकाश कोंपे कोणेंकोणीं ।
पाहतां न दिसे नयनीं । गेलें हरपोनी मिथ्यात्वे ॥ ७२ ॥

पाहतां स्वरूप शुद्धत्वे । लाजिले पैं शोधितां सत्वें ।
स्वयें सामावलें महत्वें । मायेचे सत्व असत्वा आलें ॥ ७३ ॥

राईच्या कोटीच्या अंशामती । वस्तु सावकाशे नांदती ।
अणुमाजी सुखस्वरूप स्थिती । वस्तु विश्रांति सावकाशें ॥ ७४ ॥

सूक्ष्माहूनि सूक्ष्मसार । जे नित्यत्वें नित्याक्षर ।
तें तुझे स्वरूप साचार । जीव शिवत्व विचारअव्ययीं विरे ७५

वस्तुसी नाहीं मातापिता । यालागीं न घडे जन्मकथा ।
जन्मेंवीण मरण वार्ता । आत्मत्वीं सर्वथा असेना ॥ ७६ ॥

एवं जन्ममरणातीत । अपार सुखें सदोदित ।
त्या स्वरूपा नांव रघुनाथ । जाण निश्चित श्रीरामा ॥ ७७ ॥

वेदवेदांग पुराण । श्रुति स्मृति शास्त्र विज्ञान ।
इतिहासाचें गुह्य ज्ञान । ते हे निरूपण रघुनाथा ॥ ७८ ॥

सर्व साराचें मुख्य सार । तो हा इतिहास साचार ।
सकळ ज्ञानाचें ज्ञानगव्हर । अति उदार मुक्तत्वें ॥ ७९ ॥

हे निरूपण जीवीं घोटे । तैं विषयांचें लाहाणें फिटे ।
जन्म मरणाचे खत फाटे । भवभय आटे मृगजळत्वें ॥ १८०॥

या इतिहासाचें निजवर्म । कर्मचि होय परब्रह्म ।
साधक होय आत्माराम । नित्यत्वे परम निजमोक्ष जोडे ॥८१॥

म्यां निरूपिले जें निरूपण । तें जीवनन्मुक्ताचे लक्षण ।
तूं आत्माराम आपण । पूर्णत्वें पूर्ण परमात्मा तूं ॥ ८२ ॥

ऐकोनि वसिष्ठाचे वचन । श्रीराम स्वयें आपण ।
आपुलें देखे पूर्णपण । स्वानंदघन सुखरूप ॥ ८३ ॥
होतां स्वरूपीं भेटी । चित्त चैतन्या पडली मिठी ।
हर्ष बाष्प दाटलें कंठीं । आनंद पोटीं न समाये ॥ ८४ ॥
आनंद हृदयीं न माये । तो नेत्रीं उलथूं पाहे ।
पूर्ण दाटला विस्मयें । देहाची सोय स्फुरेना ॥ ८५ ॥
प्राण पांगुळला जेथीचा तेथ । कंठ जाहला सद्गदित ।
इंद्रियें उपरमलीं समस्त । पाडिलें ताटस्थ्य चिद्रपत्वें ॥ ८६ ॥
सर्वांगीं रोमपूळीं । आली स्वेदकणिका निर्मळी ।
मुक्त मोतियांची जाळी । पांघुरविलीं निजसत्वें ॥ ८७ ॥
निःशेष नाठवे मी तूंपण । खुंटली वाचा पडिलें मौन ।
जीव शिवांचें पुसिलें भान । चित्त समाधान पावलें ॥ ८८ ॥

सद्गुरुरूपी व्यक्त परमेश्वराची **एकनिष्ठेनें** सेवापूर्वक भक्ति केल्यास (भ. गी. ४. ३४.) तत्प्रसादानें ज्ञानप्राप्तिद्वारा मोक्षलाभ होतो, हेंच प्रस्तुत सूत्राचे रहस्य आहे. ह्या एकांतिक भक्तीलाच गीतेंतील ज्ञानलक्षणांत **अव्यभिचारिणी** भक्ति (भ. गी. १३. १०) म्हटले आहे; आणि तद्विरोधात्मकत्वास्तव निःश्रेयस नसलेल्या व्यभिचारिणी भक्तीचें ज्ञानेश्वरी, अध्याय १३, श्लोक ११, ओंव्या ८०९ ते ८२३, ह्यांमध्यें फारच मार्मिक वर्णन केलेलें आहे. "**रामदासीं देव एक। येर सर्वहि मायिक**"॥ ह्या उक्तींतील श्री समर्थांची एकनिष्ठा इतकी जबर होती कीं, पुराणातील ब्रह्मा, विष्णु, शंकर इत्यादि भिन्नभाव त्यांचा समूळ नाहींसा झालेला होता. "मनाचे श्लोक" लक्षपूर्वक वाचले म्हणजे आमच्या ह्या म्हणण्याची सहज सत्यता पटेल पंढरपुरास त्यांना श्रीविठ्ठलाचे दर्शन रामरूपानें झाले, त्या वेळचे त्यांचे "**येथे कारे उभा श्रीरामा**" इत्यादि उद्गार प्रसिद्धच आहेत. तथापि तात्पर्य असें आहे कीं, सर्वव्यापी, सर्वसमर्थ, सर्वद्रष्टा, अशा अंतर्भावनेने परमेश्वराची कोणत्याहि रूपानें कोणत्याहि देशीं, कोणत्याहि वेळीं आणि कोणत्याहि प्रकारे जरी पूजा केली, तरी ती त्यालाच पावते, कारण तो परिच्छेदत्रयातीत असल्यामुळें तो नाहीं अशा देशाची, कालाची किंवा वस्तूची कल्पना करणें, हेंच त्याच्या सर्वतोपरी परिपूर्णतेचें अज्ञान होय. अमूर्त कल्पनेला मूर्त स्वरूप देणें हा मूर्त जिवाचा स्वभावधर्म आहे. नाहीं तर अव्यक्त परमेश्वराची स्तुति करावयाची कशी व ती ऐकावयाची तरी कशी ? आणि वाणीनें स्तुति करण्यात किंवा ती श्रोत्रांनीं ऐकण्यात जर दोष नसेल, तर स्तुतिसदृश अत्युत्तमरूप नेत्रांनीं पाहण्यात मात्र दोष कां असावा ? त्याचप्रमाणें तत्त्वतः मुळांतच जर जीवेश अभिन्न असले तर त्यांची इंद्रियगोचर भिन्नता सहजच मिथ्या ठरेल. ह्यास्तव "**जीवो ब्रह्मैव ना परः**" हा सिद्धान्त अमान्य करणारानीं प्रथमतः जीवेशाचें सांगोपांग वर्णन त्यांच्यामतें जे काय आहे तेंच पहावे, म्हणजे परमेश्वर सर्वव्यापी नाहीं, किंवा तो विभाज्य आहे, असा एकादा स्वमतविरोधी सिद्धान्त त्यांच्याच गळ्यांत पडेल!

सूत्र ११. लोकवेदेषु तदनुकूलाचरणं तद्विरोधिषूदासीनता च ॥

आर्या. लौकिक वैदिक कर्मे, **साई**—भक्तीस उचित तीं करणे ।
तदितर उपेक्ष्य केवल, परि नच तीं द्वेष्य होत सिद्धाने ॥

विवरण:--परमात्म्याविषयीं आणि त्याच्या अखंड एकांतिक उपासने-विषयीं ब्रह्मात्मैक्यभावनेमुळे कर्मातीत सिद्धाची अंत:स्थिति कशी असते,ती मागील चार सूत्रांत सांगून ह्या सूत्रात त्याचे बाह्याचरण कसें असते ते सांगितले आहे आठव्या आणि नवव्या सूत्रात जी अंत:स्थिति सांगितली, तदनुरोधानेच त्याचे बाह्याचरण असते; म्हणजे फक्त ऐकांतिक भक्त्यनुकूल असलेल्या **प्रशस्त** कर्मांचा (भ. गी. १७-२३ ते २७) अंगिकार करून तदितराकडे ते ढूंकूनहि पहात नाहींत, असा ह्या सूत्राचा अर्थ आहे. परंतु अनिविषयीं नवव्या सूत्राप्रमाणें ह्या सूत्रातहि पुनः ते उदासीनता म्हणजे उपेक्षानामक शुभ वासनाच मनात ठेवतात, असे म्हटलें आहे. ह्यावरून भक्तियोगी सिद्ध पुरुषाचा सर्व भूतांचे ठायीं अद्वेष (भ. गी. १२-१३) कसा अखंड असतो त्याचा बोध होतो. ह्या द्वेषराहित्याचा एकादे वेळीं जर केवळ प्रारब्धवशात् भंग झाला, तर ते निस्त्रैगुण्यास्तव

प्रकाशंच प्रवृत्तिं च मोहमेव च पांडव ।
नद्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि कांक्षती (भ. गी. १४. २२

(अर्थ-आर्या-स्वकृत)

सत्वादि गुणाचीं जीं, कार्ये ज्ञान **प्रवृत्ति** मोह अशीं ।
नोद्भव त्याचा इच्छी, उद्भवल्या त्यागही कदा न करी ।

ह्या भगवदुक्त्यन्वयें त्याचीहि पर्वा करीत नाहींत; कारण प्रारब्धकर्माचा त्याग शक्य नसून त्याच्यामुळें कांहीं एक पापनिष्पति न होतां उलट पापमूलक संचित कर्माचा त्याच्यायोगें अंशत: क्षयच होतो, हें कर्मरहस्य त्यांना समजलेलें असते ह्याचेंच नांव **खरा भक्तिप्रधान कर्मयोग.** ज्या कर्मयोगामध्यें प्रस्तुत सूत्रोक्त्यन्वयें शुद्ध भक्तीस प्राधान्य नाहीं, त्याला भक्तिप्रधानता येणे अशक्य आहे.